

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNET

TUDOMÁNYOS ISMERETTERJESZTÉS A LIEBIG EGYETEMES ENCIKLOPÉDIÁBAN: DANTE ÉS AZ *ISTENI SZÍNJÁTÉK* KORABELI ÁBRÁZOLÁSA

Farkas Julianna – Benkei-Kovács Balázs

Összefoglaló:

A Liebig kereskedelmi kártyák komoly ismeretterjesztő és népművelő funkciót láttak el a 19. század fordulójától a 20. század második feléig. A kártyasorozatok, amelyek ma a kulturális örökség részét képezik, a magyar szakirodalomban jelenleg még kevésbé kutatottak. Tanulmányban elsőkörben a kártyasorozat, valamint névadója, Justus von Liebig a hazai korabeli sajtóban való megjelenését, valamint a kártyasorozatok korábbi és jelenleg elérhető adatbázisait és jellemzőit vizsgáljuk meg.

Egy fontos és tudományos szempontból népszerű esetpéldán keresztül (Dante és fő műve, az *Isteni színjáték* Liebig ábrázolásai révén) pedig bemutatjuk, hogy a kártyák egy népszerű toposzból mit és milyen módon emeltek ki, hogy a kulturális kánont érthető és elérhető közkincként vizuális eszközök segítségével a széles néptömegek számára prezentálják.

Kulcsszavak: Liebig-kártya, tudományos ismeretterjesztés, Justus von Liebig, Dante, *Isteni színjáték*

Abstract:

The Liebig trade cards played a serious role in the spread of general culture, from the turning point of the 19th until the middle of 20th century. The card series, which belong today to our cultural heritage, have been until now rarely examined in Hungarian language scientific papers. In the study, we explore firstly the place of the Liebig cards and their creator's, Justus von Liebig' image in the press of the 19th century. Secondly, we offer a summarizing analysis of the past and current databases of the Liebig cards, and present concisely their characteristics.

We chose an important topic, with high scientific interest (the life of Dante and his opus major, the *Divina Commedia*) to present the scientific dissemination function of the cards. We underline how the well-known topos is transformed and presented to the people, and how the knowledge becomes publicly available for every person and how they gain access to the commercial Liebig cards.

Keywords: Liebig cards, scientific dissemination, Justus von Liebig, Dante, *Divina Commedia*

Bevezetés

A Liebig ajándékkártya-sorozat ugyan meghatározó eleme volt az intézményen kívüli ismeretterjesztésnek és közművelődésének mind Nyugat-Európában a 19. század végétől a 20. század második feléig, mind a századfordulós monarchiabeli Magyarországon is, mégsem került egészen a közelmúltig a nemzetközi kutatások fókuszába. Az, hogy jellemzően a kutatók érdeklődésén kívül maradt, magyarázható részben azzal a ténnyel is, hogy a kártyasorozat a 60-as és 70-es években még aktív kereskedelmi szerepet játszott. Mára azonban ez a trend megfordult, és a Liebig-kártyáknak mint kultúrtörténeti kordokumentumoknak intenzív vizsgálata kezdődött meg.¹

Jelen tanulmányban első körben a kártyasorozat, valamint névadója, Justus von Liebig a hazai korabeli sajtóban való megjelenését, valamint a kártyasorozatoknak a jelenleg elérhető adatbázisait és jellemzőiket vizsgáljuk meg.

Egy fontos és tudományos szempontból népszerű esetpéldán keresztül (Dante és fő műve, az *Isteni színjáték* Liebig ábrázolásai révén) pedig bemutatjuk, hogy a kártyák egy toposzból mit és milyen módon emeltek ki, hogy a kulturális kánont érthető és elérhető kultúrkincként vizuális eszközök segítségével a széles néptömegek (akik között jelentős számban akadtak a korszakban analfabéták és félalfabéták is) számára prezentálják. Ezt az elemzést, ahol lehet, Dante műveiből vett párhuzamokkal színesítjük.

¹ Abbaty, Carolyn (2021): Certain Loves for Opera. *Representations*, 154. sz. 47–68. <https://doi.org/10.1525/rep.2021.154.5.47>; Galluzzo, Anthony (2022): Chromolithographed history: brands' trade cards and the coconstruction of the French "roman national" (1900s–1930s). *Journal of Historical Research in Marketing*, 1. sz. 48–65. <https://doi.org/10.1108/JHRM-05-2021-0020>; Mückler, Hermann (2016): 19th and early 20th century trade cards about Oceania as tools of information, education and propaganda for European colonial powers. *Pacific Geographies*, 45. sz. 4–10.; Hübner Andrea – Farkas Julianna – Benkei-Kovács Balázs (2023): Kulturális örökség és tudományos ismeretterjesztés a 19. században a Liebig kártyák tükrében. *Kulturális Szemle*, 10. évf. 2. sz. 96–118.

A Liebig-jelenség a 19. századi sajtóban: a felfedező kémikustól az ajándékkártyáig

Justus von Liebig (1803–1873) kémikus a 19. század derekán az élelmiszerek tartósításával kapcsolatos felfedezéseit egy korabeli multinacionális vállalat létrehozásával kamatoztatta. Ennek folyamánként létrejött közel egy évszázad leforgása alatt egy nagyjából 11 500 képet tartalmazó termékkísérő ajándékkártya-sorozat,² amely 1875-től jelentős ismeretterjesztő szerepet játszott a polgári osztályok életében, elsősorban Nyugat-Európában.

A Monarchia idején azonban még Magyarországon is intenzíven jelen volt a Liebig-jelenség. Nem csupán a Liebig húskivonatot lehetett a kereskedelmi forgalomban megvásárolni,³ hanem a hazai folyóiratok rendszeresen tudósítottak Liebig munkásságáról, aki már életében Európa-szerre ismert volt.

A *Vasárnapi Újság* vezércikkében 1859-ben mint kémikus felfedezőt és egyetemi tanárt mutatja be a magyar olvasóknak, egy új tudomány képviselőjét, amely a közelmúltban még megvetendő volt, egyszerre hangsúlyozva Liebig egyéni kiválóságát, sikeres életpályáját és a terület elismertségének a növekedését.⁴ 1873-ban bekövetkezett haláláról szintén a címlapon emlékezik meg a lap, kiemelve a szerves kémiában játszott úttörő szerepét. Ekkora már jól ismertek voltak a hazai olvasók előtt annak a dél-amerikai gyárnak a termékei, amely az ő módszerével készített húskészítményt forgalmazta: „*Még tán fontosabb Liebig tudományos működése a vegytan alkalmazásában a gyakorlati élet szükségére. Mindenki ismeri a fölfedezőről elnevezett Liebig-féle hús- és tej kivonatot, melyek különösen a hajósok s lábadozó gyerekek számára nagy fontossággal bírnak.*”⁵

A *Révai Nagylexikona* pontos leírást ad arról is, hogy az 1860-es évektől gyártott húskivonatot milyen eljárással készülni: „*A Liebig húskivonatot Dél-Amerikában és Ausztráliában készítenek oly módon, hogy a zsírtól és csontjától megtisztított húst apróra vagdalmazzák és vízzel péppé zúzva kisajtolják. Ezt a nedvet felfőzik s a kivált fehérszínűt megtisztítva vacuum üstökben pépszerűre bepárologatják. Újabbban zselatinnal keverve szeletekké alakítják, melyeket forró vízben feloldva húseves készítésére használnak.*”⁶

² Hübner Andrea – Farkas Julianna – Benkei-Kovács Balázs: i. m.

³ A Liebig húskészítmények kapcsán az egyszerű hirdetések mellett ebben az időben PR-cikkek is folyamatosan jelentek meg a hazai orgánumban, például a *Pesti Napló* (1889. június 15., 35.) vagy a *Magyar Nemzet* (1904. február 28., 6.) hasábjain.

⁴ *Vasárnapi Újság*, 1859. augusztus 28. 1–2.

⁵ *Vasárnapi Újság*, 1873. április 27.

⁶ *Révai Nagylexikona*, „Liebig-féle húskivonatot” szócikk. 1915. 730.

A termék előállítására mai méreteket tekintve is ipari mennyiségben zajlott. Egy 1906-ban készült Liebig-kártya hátoldala, ami a pompeji ásatásokat⁷ mutatja be, tanúbizonyságot tesz a tömegtermelés valódi mértékéről: „*A Liebig vállalat megalapítása óta (1865), a levágott jószágok száma eléri az 5 millió 500 ezer példányt, ami 425 millió frank értéket képvisel.*”⁸ Ez azt jelenti, hogy évente közel 120 ezer szarvasmarhát vágtak le átlagosan a gyártás első 45 éveire vetítve. A kis hússűrítményt forgalmazó tegelek negyedkilósak voltak. Egy kilogramm hússűrítmény előállításához (itt a források különböző adatokat írnak) 35–43 kg színhúst és csontot használtak fel. Az eredmény ezért egy sós, fehérjében és koncentrált ízanyagokban gazdag termék lett.

A termék sikerét a világ leghosszabb reklámkampánya övezte, ami együtt járt a 18. századtól népszerű ajándékkártya műfajának modernizálásával.⁹ Az újdonságot a színes nyomatok jelentették a 19. század második felében,¹⁰ amely megfelelő grafikával látványos és vonzó felületet biztosítottak az információk hordozására, egy mai okostelefonhoz hasonló, kézzel jól megfogható, de már értelmezhető tartalombontást lehetővé tevő méretben.

A Liebig-kártyasorozat mint egyetemes enciklopédia és jelenkori adatbázisai

A Liebig-kártyák gyűjteménye olyan, akár egy színes, elsősorban a látványosságával ható kulturális enciklopédia. A 19. század tudományosan megalapozott gyűjtőszendélyének populáris változata, melynek kettős funkciója volt: egy újfajta technológiával elkészített élelmiszer, egy hússűrítmény hatékony promóciója és mindemellett a kultúra tartalmának meghatározása, tematizálása, az általános műveltségnek, az európai hagyományoknak a terjesztése.

A 19. századra a felvilágosodás eredményei, ismeretelméleti oldalról a racionalizmus, stílustörténeti szempontból a klasszicizmus, már beágyazódtak a társadalmi köztudatba. Ez tükröződik vissza abban a gyűjtési és rendszerezési lázban, amelynek gyökerei a Nagy Enciklopédiában, Newton és Linné tudományos munkásságában vagy akár az irodalom-

⁷ Cartolino gyűjtemény, S861. számú kártya.

⁸ Összehasonlításként: a korinthusi csatorna építéséhez eredetileg létrehozott francia részvénytársaság 30 millió frank tőkével indult el. Lásd: Tarján M. Tamás: A korinthusi csatorna megnyitása. <https://rubicon.hu/kalendarium/1893-augusztus-6-a-korinthusi-csatorna-megnyitasa>. (letöltés dátuma: 2024. 03. 25.)

⁹ Sims, Ashley (2012): Selling consumption: an examination of eighteenth-century English trade cards. *SHIFT. Graduate Journal of Visual and Material Culture*, 5. sz. 1–21.

¹⁰ Galluzzo, Anthony: i. m.

ban Goethe *Faust*jában keresendő. A század első felében kibontakozó romantika hatására pedig térben és időben is kitágult a világ, mély érdeklődéssel és vágyódással tekintettek a távoli, egzotikus kultúrák, a gyarmati országok színpompás vidékeire és a középkori gótika misztikus világára egyaránt.

Ezt az újonnan kitáguló és megismerhető világot igyekezett tematikusan rendszerezni a jelentős profittal működő és filantróp beállítottságú Liebig-menedzsment is, akik elkötelezettek voltak a népszerű kulturális javak terjesztése mellett.¹¹

A litográfákat készítő grafikusok nevét titok övezi, bár tudható, hogy számos közülük elismert művész volt, többek között Alphonse Mucha, akiknek szecessziós stílusjegyei jól felismerhetőek a Liebig-kártyákon is. „Mivel a későbbi képkatalógusok sem fedik fel a neveket, a művészettörténészek csak stílusjegyek alapján próbálkoznak kikövetkeztetni, hogy kik dolgozhattak a Liebig társaság reklámozstályának.”¹²

Az internet széles körű elterjedéséig a Liebig-adatbázisok nyomtatott formájú, telefonkönyvszerű katalógusok voltak, melyek közül a London Cigarette Card Company kiadványa, Ian Laker főszerkesztő munkája révén, a mai napig éves szinten kiadásra kerül.¹³ Ez a katalógus a gyűjtőknek szóló, árlistát is tartalmazó katalógus kifejezetten a vásárlóknak nyújt tájékoztatást, ugyanakkor nem tudja jól visszaadni a gyűjtemény gazdagságát.

Az első Liebig-katalógus még a 19. század végén jelent meg Pipein Gamba kiadásában (*Primo catalogo italiano delle cartoline Liebig*), 1883-ban. A két legmeghatározóbb katalógus, amire a gyűjtők többsége ma is hivatkozik, a Fada és a Sanguinetti.

A Fada-katalógus első ízben Giorgio Fada szerkesztésében jelent meg 1929-ben Milánóban.¹⁴ Az olasz nyelvű repozitórium a Liebig-kártyasorozatokat kiadásuk éve szerint mutatta be, sorozatszámuk szerinti sorrendben, feltüntetve árukat, illetve azt is, hogy az egyes tematikájú kártyák milyen nyelveken kerültek kiadásra. A Fada-katalógusra néhány helyen Fada–Fumagalli-katalógusként is hivatkoznak, ugyanis ennek a képkatalógusnak a harmadik, bővített kiadását Luigi Fumagalli készítet-

¹¹ Uo.

¹² Faragó István – László Zsuzsa (2016): *A Liebig Társaság chromo-képeinek gyűjtőalbuma*. Tandem Grafikai Stúdió, Budapest. 48.

¹³ A London Cigarette Cards Company 1929 óta adja ki ezt a katalógust. A 2024. évi kiadás pontos címe: *2024 Cigarette & Trade card catalogue 2024*. A Liebig-kártyák mellett teákhoz, rágógumikhoz és cigarettákhoz készült ajándékkártyákat is számon tart, összesen 17 400 sorozatot bemutatva, 464 oldalon. A Liebig-kártyákról a 301. és az 1871. sorozatok tekintetében ad részletes információt, az első sorozatokat nem listázza. <https://www.londoncigcard.co.uk/catalogues> (letöltés dátuma: 2024. 03. 25.)

¹⁴ Giorgio Fada (1929): *Catalogo internazionale delle chormo-littografie Liebig*. Milano. 216.

te el 1957-ben.¹⁵ A sorozatok visszakeresését mind az első, mind a harmadik kiadás esetében segíti betűrendes útmutató is.

A szintén milánói Sanguinetti cég 1910-ben szerezte meg a jogot, hogy Alberto Bolaffi 1899-es katalógusát (*Catalogo generale delle figurine Liebig*) gondozza és újra kiadja. Mára a legelismertebb katalógussá vált a területen, amely tartalmazza a kártyasorozatot (S001–S1871); a Liebig-kártyák kiadásának megszűnését követően (1975) rendszeresen jelenik meg, külön árkatalógust is biztosít a gyűjtők számára a művészeti igényességgel kiadott albumok mellett. A Sanguinetti legutolsó, 14. kiadása közel 500 oldalon már 2200 illusztrációt is tartalmaz. Az olasz nyelvű katalógusokhoz képest a német, angol, belga és holland katalógusok nemzetközi hatása kevésbé jelentős.¹⁶

Mára az interneten a teljes Liebig-kollekció több párhuzamos, illusztrált gyűjteményben elérhető. Közülük az alábbiakban a két legjelentősebb platformot fogjuk röviden bemutatni, a Catolino gyűjteményét és a Collectomania katalógusát.

A Cartolino gyűjteménye¹⁷ háromnyelvű (angol, francia, holland) digitális adatbázisát nyújtja a teljes Liebig-kártyasorozatnak, és a Sanguinetti-rendszerre épülő katalogizálás alapján a mutatja be őket, fotódokumentációval kísérve. (A kártyasorozatok tematikus egységekként vannak kezelve, 6-os vagy 12-es blokkokban beszkenelve.). A Cartolino első-sorban gyűjtőknek szól, és a Liebig mellett egy párizsi illetőségű kereskedelmi századfordulós kártyasorozatot is bemutat (Au Bon Marché, 1895–1914). A Liebig-kártyák esetében lehetővé teszi a különböző katalógusok osztályozási rendszerének összevetését, a Sanguinetti-sorozatszámok így nyolc eltérő katalogizálással vethetőek össze.¹⁸

A Collectomania¹⁹ belga oldala az ismeretterjesztés mellett kifejezetten a forgalmazás céljából jött létre egy régiségkereskedő, Albert Van den Bosch munkájának eredményeképpen a '90-es években. Van den Bosch digitális gyűjteménye is háromnyelvű. Emellett ő is közreadja a katalógusszámok konverziós táblázatát, és a Sanguinetti-rendszer beosztása alapján tartja nyilván a sorozatokat. A többi digitális gyűjteménytől eltérően nála lehetőség van a Liebig-kártyák témája alapján tematikus keresést is lefuttatni. A konverziós táblázata a Cartolino digitális katalógusnál gazdagabb, összesen tíz különböző adatbázis összehasonlítását teszi lehetővé, és a kártyasorozatok megjelenési évét is feltüntetik a táblázatban.

¹⁵ Luigi Fumagalli (1957): *Catalogo Internazionale FADA (Le cromolitografie Liebig)*. Milano.

¹⁶ Sanguinetti (2018): *Catalogo Figurine e Menu Liebig*. 14. kiadás. Milano. 450.

¹⁷ <http://www.cartolino.com/> (letöltés dátuma: 2024. 03. 25.)

¹⁸ <http://www.cartolino.com/liebig/lic-en.html> (letöltés dátuma: 2024. 03. 25.)

¹⁹ <https://www.chromo.be/> (letöltés dátuma: 2024. 03. 25.)

Az alábbiakban következő tematikus elemzésünkhöz a Liebig-képek forrásául a Cartolino adatbázisát adjuk meg, a megjelölt sorozatszámok pedig a Sanguinetti (S) katalógusban elfoglalt számokra utalnak.

Dante életének bemutatása a Liebig-kártyasorozatban

Dante élete és fő műve, az *Isteni színjáték* a Liebig gyűjteményben kulturális jelentőségének megfelelő súllyal szerepel. A *Divina Commedia* két-két különálló szettben (1929 és 1965–1966-ban²⁰), összesen 6 sorozatban, Dante élete pedig összesen három sorozaton is ábrázolásra került (S1090 – 1919-ben készült; a Dante Alighieri II S1116 sorszámával, 1921-ben készült, az utolsó pedig az S1810 1965-ből.)

A világirodalom egyik költőóriása és *Divina Commediája* mindenki számára ismert volt, hála a 19. században javában virágzó herbartianus iskolák klasszikusokra alapozó, lexikális tudást preferáló irányzatának. A kártyák képei egy ismerős, mégis különös és bizarr látomást jelenítettek meg, a media aetast, a középkor szélsőséges, vallási fanatizmustól, vízióktól és hatalmi harcoktól vezérelt világát. Dante műve maga is enciklopédikus igényű alkotás, a középkori teológiai és természettudományos tudás és teóriák szintézise, átszűrve a költő gondolat- és érzelmvilágán. Azonban nemcsak a középkor témái, történései jelennek meg benne, hanem az antikvitás is, erre utal mindjárt az, hogy nem más, mint Vergilius, Augustus udvari költője, a rómaiak eredetepozsának megalkotója vezeti végig a Poklon és a Purgatóriumon át, egészen a Paradicsom kapujáig.

*„Vergiliusz vagy hát s ajkadról omla
ama hatalmas ének égi vize?”
feleltem és szégyen szállt a homlokomra.
„Ó, minden költők dicsősége, dísz,
ki könyved oly buzgón szereti régen,
legyen mostan kegyedben némi része.
Mesterem, mintaképem vagy te nekem,
te vagy csupán, kitől örökbe kaptam
a zengzetes szót, mely ma büszkeségem.”²¹*

²⁰ A Pokol megjelenik az S1225 (1929-ben készült) és az S1811 (1965-ben készült) sorozatokon, a Purgatórium az S1226 (1929-ben készült) és az S1817 (1966) kártyacsoomagokon; a Paradicsom pedig az S1227 (1929-es ábrázolás) és az S1818 (1966-es ábrázolás) sorozatokon. Ezek a sorozatok mind 6-6 további ajándékkártyából állnak.

²¹ Babits Mihály (2013): Dante Komédiája. Pokol, I. ének. <https://mek.oszk.hu/11800/11876/html/> (letöltés dátuma: 2024. 03. 25.).

Az antik kultúra iránti mély érdeklődés, a személyes, érzelmektől fűtött hangvétel, a jövőbe, a fejlődésbe vetett hit, a mind untalan megnyilvánuló individualizmus már a reneszánsz jegyeit mutatja.

Az *Isteni színjáték* komplexitása abban is megnyilvánul, hogy sajátos mixtúráját nyújtja az antik mitológiának, a középkor lexikális tudásának és a reneszánsz humanizmusnak. „*A tíz néma évszázadot megszólaltató Dante roppant arányú személyisége és ábrázolt emberalakjai, a földi valóságához való hasonlítás művészeti eszközei, a szóképek színessége, az élet forró szeretete, az a mód, ahogy magához öleli az egész emberiséget, mind-mind egy új történelmi korszak megindulását hirdetik.*”²²

Olyan képeket villant fel, amelyek szinte kínálják magukat, hogy rákerüljenek a szemet gyönyörködtető, színpompás kis Liebig-kártyákra. „*A tizenkilencedik század újra felfedezte Dante nagyságát. A firenzei költő életútja ugyanis egymagában egyesítette a romantikában újraértelmezett száműzetés, honvágy és be nem teljesült szerelem mítoszáét.*”²³ A 19. századi dantisztika a romantika sémái és keretei között értelmezte az *Isteni színjátékot*, és közvetítette a későbbi századok felé.²⁴

Hála Dante ismertségének, nagyságának és első életrajzíróinak, nagyon sok adat maradt fenn az életéről. Míg Boccaccio, aki nyolcéves volt Dante halálakor, elsősorban a költészetére és a vízióira koncentrált, s rajongását mi sem fejezi ki jobban, mint hogy ő adta Dante művének az „isteni” jelzőt, addig Leonardo Bruni inkább Dante közéleti tevékenységét, politikai szerepvállalását helyezte a középpontba.²⁵

De milyen is volt Dante?

A *Dekameron* híres írója Dante-életrajzának megalkotásakor nagyon sok emberrel beszélt, akik kapcsolatban álltak a költővel, és hiteles információval szolgálhattak számára. „*Költőnk középtermetű volt, hosszúságú arcú, sasorrú, erős állú s az alsó ajka a felsőnél valamivel előbbre állott. Vállai görnyedtek, barna szemei inkább nagyok voltak, semmint kicsinyek.*”²⁶

A legelső Dante-portrécészítők egyike a költő kortársa, Giotto volt, azonban a két legismertebb festmény kétségkívül Michelino és Botticelli munkája.

²² Kardos Tibor (1965): *Dante Alighieri összes művei*. Magyar Helikon, Budapest. 1000.

²³ Tombi Beáta: Dante a festészetben. <https://www.1749.hu/fuggo/dante-a-festeszetben.html> (letöltés dátuma: 2024. 03. 25.).

²⁴ Mátyus Norbert (2015): *Babits és Dante*. Szent István Társulat, Budapest.

²⁵ Kardos Tibor (szerk.): (1963): *Dante, Petrarca, Boccaccio*. Gondolat, Budapest.

²⁶ Uo. 57.

1. kép: Dante portréja (Michelino, 14650)
(Forrás: <https://www.universiteitleiden.nl>)

2. kép: Dante portréja (Botticelli, 1495) körül)
(Forrás: <https://litera.hu>)

Michelino festményén, a firenzei Santa Maria del Fiore-székesegyház falán, Dante piros köpenyben és capottóban, fején babérkoszorúval látható. A kép mértani közepén helyezkedik el, balján a dóm, kezében a *Divina Commedia*, jobbjaival a Purgatórium körei felé mutat.

Botticelli portréja oldalról ábrázolja Dantét, megörökítve a költő igencsak egyedi, karakteres arcvonásait, a Liebig-kártya pedig Dante ábrázolásának ezeket a már jól ismert kliséit utánozza.

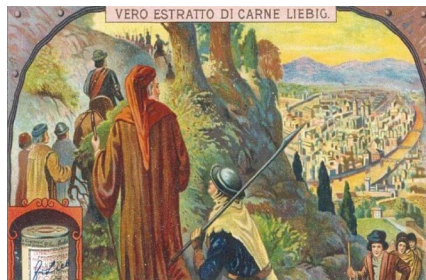

3. kép: Dante képmása és sírhelye.
(Forrás: Cartolino gyűjtemény, S1810)

Dante életének legfontosabb, kiemelkedő állomásait jelenítik meg a kártyák, fordulatosan és szórakoztatóan, akár egy képregény: életét novíciusként, első találkozását Beatricével, a Ponte Santa Trinita közelében, közéleti, priori tevékenységét, száműzetését szülőföldjéről, Firenze városából illetve VII. Henrikkel való találkozását.

4. kép: Találkozás Beatricével.
(Forrás: Cartolino gyűjtemény, S1090)

5. kép: Száműzetés Firenzéből.
(Forrás: Cartolino gyűjtemény, S1090)

Dante élete nem csupán közvetlenül a Dantéhoz és az *Isteni színjáték*-hoz kötődő kártyákon jelenik meg. Dantét ábrázolják, mint korabeli firenzei városvezetőt, akit 1301-ben követségbe küldenek Rómába (S0569 – Olasz régiók sorozat, 1898). A híres olasz költők sorozat keretében Torquato Tassóval együtt képviselik az olaszországi költőket (S0567 – Híres költők sorozat, 1898). Az irodalmi hősnők kártyasorozatban pedig műzsája, Beatrice kap főszerepet (S835 Irodalmi hősnők, 1905).

Különösen érdekes, és jól tükrözi a Liebig társaság filantróp szándéka mellett a korral való haladás és a modern felfogású ismeretterjesztés fontosságát, hogy tematikailag reagáltak Ellen Key *A gyermek évszázada* (1900) című könyvének megjelenésére is, a korszellemhez csatlakozva, a reformpedagógia mozgalmak kibontakozásának időszakában. Egy 1912-ben megjelent kártyasorozaton Dante kapcsán is tetten érhetjük ezt. Az S1044 kártyasorozat híres olasz származású történelmi személyek gyermekkorát mutatja be (Dante, Kolumbusz Kristóf, Michelangelo, Galilei, Cavour grófja és Garibaldi). A sorozatban helyet kapó Alighieri-ábrázolás egy szecessziós litográfia angyalokkal és faunnaal, idikikus toszkán háttérbe belehelyezve. A korábbi Dante-ábrázolásoktól eltérően azt látjuk, hogy itt a 9 éves Dantét valóban kisfiúként és nem felnőttként ábrázolják a Beatricével (13) való találkozás pillanatában, szemben az S1090-es életrajzi kártyasorozattal.

6. kép: Sűrű, sötét erdő.
(Forrás: Cartolino gyűjtemény, S1811)

Az Isteni színjáték ábrázolása a Liebig-kártyák képein

*„Az emberélet útjának felén
egy nagy sötétlő erdőbe jutottam,
mivel az igaz utat nem lelém.
Ó, szörnyű elbeszélni mi van ottan,
s milyen e sűrű, kúsza, vad vadon:
már rá gondolva reszketek legottan.
A halál sem sokkal rosszabb, tudom.”²⁷*

²⁷ Babits Mihály (2013): i. m.

7. kép: Sűrű, sötét erdő.
(Forrás: Cartolino gyűjtemény, S1811)

„...a félelem megint leláncolt,
feltűnve egy oroszlán szörnyű képe:
mely emelt fővel közeledni látszott
s dühös éhséggel zsákmányát kereste,
úgy hogy a lég tőle remegni látszott.
S egy nőstényfarkas, melynek vézna teste
terhesnek tünt föl minden céda vággyal
s ki miatt lón már annyi népnek veszte.”²⁸

A kártya hűen, de nem különösebben félelmetesen ábrázolja a sötét erdő allegorikus állatait, a kusza faágakat, amelyeknek erős ellenpontja a kép jobb oldalán a hófehér ruhás Vergilius, Dante vezetője a Poklon és a Purgatóriumon keresztül.

²⁸ Babits Mihály (2013): Dante Komédiája. Pokol, I. ének, <https://mek.oszk.hu/11800/11876/html/> (letöltés dátuma: 2024. 03. 25.)

8. kép: A Pokol.

(Forrás: Cartolino gyűjtemény, S1225)

A Poklot megjelenítő kártyák talán a legizgalmasabbak: az óriás Geryon, Charon, az Alvilág révészje, a Minotauros, az Alvilág bejáratát őrző Cerberos, a háromfejű kutya, Lucifer tenmaga és jégbe fagyott birodalma, az igazság őre, Minos király. A Lucifert ábrázoló kép kivételével valamennyi az antik mitológia alakja. Nem elrettentő, hanem inkább mesés figurák. Mit is ír Dante az alvilági révészről, Charonról az *Isteni színjáték*ban?

„Chárón ördög parázs szemekkel állja
el útjokat és visszaintve nyáját,
ki rest, az evezővel taszigálja.”²⁹

²⁹ Uo. III. ének.

A Liebig-kártyán Charón egy kedves, szívélyes, tisztességben megőszült idős ember, aki készséggel áll a két megfáradt utazó rendelkezésére. A Föld középpontjában pedig ott vár Dis, vagy más néven Lucifer.

*„A borzasztó birodalom királya,
a jégben állt, kiütve fele mellett.
...s megláttam három arcot, a fején:
egyik elöl volt, vérvörös a színe...
S mindenik alatt két nagy szárny motollált...
S nem tollból vannak ám ezek a szárnyak:
...És úgy zúz egy-egy bűnöst mind a három
száján fogával, mint tiló a kendert
gyötörve mind, hogy mind egyszerre fájjon.
És azt, ki elülső szájába hemperg,
fogánál jobban karma tépi, hátán
csontig olykor nyúzóván a bűnös embert.”³⁰*

9. kép: Lucifer (Torriti, 1285–1295)
(Forrás: <https://www.civico20news.it>)

Dantét a firenzei Battisteróban, a Szent János-keresztelőkápolnában keresztelték meg, úgyhogy számtalanszor láthatta Torriti igencsak na-

turális és hátborzongató Lucifer ábrázolása, amely és bevésődhetett az agyába, és mintaként szolgálhatott a számára.³¹ A Battistero festményéhez képest a Liebig-kártyák meglehetősen visszafogottak, jóval kevésbé naturalisztikusak, fenyegetők, sokkal inkább meseszerűek, sőt szórakoztatók.

A Purgatórium az a hely, „ahol kitisztul az emberi szellem s méltóvá lesz, hogy legyen ég lakója”.³² Michelino Dante festményén a költő jobbával pont a Purgatórium körkörös teraszai felé mutat.

10. kép: Purgatórium.

(Forrás: Cartolino gyűjtemény, S1226)

A kártyákon a Purgatóriumba szánt lelkeket összegyűjtő angyal Buoncante di Montefeltro, a ghibellinek tábornoka, aki a campaldinói csatá-

³¹ Barbara Reynolds (2008): *Dante, a költő, a politikai gondolkodó, az ember*. Európa, Budapest.

³² Babits Mihály (2013): i. m. Purgatórium, I. ének.

ban veszett oda. Itt láthatók a kapzsik (Golosi), a mohó emberek, kiknek büntetése a folyamatos éhezés és szomjúság; a Földi Paradicsom, a Purgatórium hegyén; és megtisztult lelkek diadala, akik már letöltötték büntetésüket, és bejuthatnak a Paradicsomba; a gőgösök (Superbi), akik a hét főbűn közül a legelsőben vétkesek, s akiknek, hogy megtisztuljanak bűneiktől, hatalmas sziklák alatt kell görnyedezniük.

*„De nézd meg jól csak: mint megannyi törpe
jön mind a kő alatt görbülve kétrét;
már látni: mellüket verik gyötörve.
Ó, gőgös keresztények, balga népség,
kinek elbízott, nyavalyás elmétek
a visszas útban veti reménységét!”³³*

11. kép: Paradicsom.
(Forrás: Cartolino gyűjtemény, S1818)

A Paradicsom kártyáira a bűneiktől megtisztult, szemlélődő lelkek képei, a Paradicsomból való kiűzetés, az eredendő bűn, Szűz Mária diadala került fel, mint nem evilági történetek. A valós események szereplői az alsó három kártyára kerültek: Piccarda Donati, a házasságra kényszerített apáca, Carlo Martello herceg, akivel oly kedvtelve beszélgetett Dante a költészetről, majd Szent Ferenc és Szent Domonkos.

*„Mint egy király Incének tudtul adja
kemény szándékát s első szent pecsétjét
rendjének tőle nyomban elfogadja.
ekként lett Dominicus. Úgy beszélek
róla, mint arról, kit választta Krisztus,
kertjét művelni, hol vetése érett.”³⁴*

Összegzés

A Liebig-kártyák három alakklommal is bemutatták tehát Dante életét (1919, 1921, 1965), amely izgalmas történésekben és fordulatokban bővelkedett. A költő fő műve, az *Isteni színjáték* a maga komplexitásával, színpompájával, sőt extrémításával kiváló alapanyagként bizonyult a feldolgozáshoz, az érdeklődés felkeltéséhez, hisz ne feledjük, hogy az elsődleges cél a Liebig-féle húskészítmény promóciója volt. Jó érzékkel lovagolták meg a dantisztika újvirágzásának időszakát, a 19. század különleges vonzódását a dantei világhoz, a romantika mély érdeklődését Dante életműve, látomásos költészete és szintetizáló törekvései iránt. A költő erőteljes képeit azonban letompítva, idealizálva, eufemizálva, kisé meseszerűen jelenítik meg a kártyák, már a szecesszió jellemző stílusjegyeit is felmutatva, hisz céljuk nem az elrettentés, hanem a potenciális közönség, a vásárlók bevonása, tanítása és gyönyörködtetése, s ezáltal egy erős fogyasztói kötődés kialakítása.

³⁴ Uo. Purgatórium, XI–XII. ének.